

ŞƏMKİR RAYONUNUN ƏRAZİSİNDƏ HİND TOYUQLARININ HELMİNTOZLARLA YOLUXMASININ YAŞ DİNAMİKASI

G.R.NƏSİBOVA
AKTN Baytarlıq ET İnstitutu

*Məqalə Şəmkir rayonunun müxtəlif təbii iqlim ərazisində olan fərdi quşçuluq təsərrüfatlarında saxlanılan hind toyuqlarının helmintozlarla yoluxmasına dair tədqiqat işlərindən bəhs edir. Rayonun aran, dağətəyi və dağlıq ərazilərində aparılmış tədqiqatlarda hind toyuqlarının *Ascaridia dissimilis*, *Heterakis gallinarum*, *Syngamus trachea*, *Capillaria obsignata*, *Raillietina tetragona* ilə yoluxmalarının ekstensivliyi və intensivliyi aşkar edilmişdir. Tədqiqatlar aparılmış üç təbii iqlim zonalarında daha yüksək yoluxma dağətəyi ərazidə olan Yenikənd kəndində hind toyuqlarında aşkar edilmişdir ki, askaridiaz İE 27,4%, İI 1-15, heterakidoz İE 28,1%, İI 1-16, sinqamoz İE 11,3%, İI 1-6, kapillariyoz İE 6,9%, İI 2-5, rayetinoz İE 17,8%, İI 1-7 nüsxə helmint olmuşdur.*

Açar sözlər: fərdi təsərrüfat, hind toyuğu, invaziya, yoluxma, müayinə, ekstensivlik, intensivlik

Respublika əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatını ödəmək üçün kənd təsərrüfatının xüsusilə heyvandarlıq və quşçuluğun inkişaf etdirilməsi bu sahədə çalışan mütəxəssislərin qarşısında duran mühüm məsələlərdən biridir. Əhalinin quş ətinə olan tələbatını ödəmək üçün fabriklərlə yanaşı fərdi təsərrüfatlarda məhsuldar hind toyuğu (hinduşqa), ördək və qaz kimi digər ətlik quşların inkişaf etdirilməsinə böyük ehtiyac vardır.

Cavan hind toyuğunun ətini keyfiyyətinə və dadına görə qiymətli ərzaq məhsullarından biri olmaqla ona olan tələbat ildən-ilə artmaqdadır. Buna görə son illər quşçuluğun bu sahəsinin inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzindədir.

Hind toyuqlarının inkişafına maneçilik törədən amil xəstəliklərdir ki, onun da əsasını helmintozlar təşkil edir. Parazit qurdlarla yoluxmuş hind toyuqlarında ət məhsuldarlığı və keyfiyyəti aşağı düşür, ətlik istifadə üçün quşun cəmdəyi qeyri-standart olur, yumurta vermə xeyli azalır, intensiv yoluxmalar zamanı isə kütləvi tələfat baş verir [2,4,6].

Material və metodlar: Hind toyuqları arasında yayılan invaziyaların ekstensivliyini, intensivliyini və digər sualları araşdırmaq üçün Şəmkir rayonunun aran, dağətəyi və dağlıq ərazisində yerləşən Könüllü, Yenikənd və Gardaqlı kəndlərində olan ailə quşçuluq təsərrüfatlarında tədqiqatlar aparılmışdır.

Aparılan tədqiqat işləri (cəmdəyin yarılməsi, koproloji müayinələr) Şəmkir rayonunun Baytarlıq idarəsinə məxsus diaqnostiki kabinetdə və BETİ-nin parazitologiya laboratoriyasında yerinə yetirilmişdir.

Kalda helmint yumurtalarını və onun buğumlarını müəyyən etmək üçün ümumilikdə 2-3 aylıq quşlardan 295, 4-5 aylıqlardan 320, yaşlı quşlardan 255 ədəd kal nümunələri götürülərək müayinələrdən keçirilmişdir.

Quşlar arasında aşkar edilmiş helmintlərin intensivliyini aydınlaşdırmaq məqsədi ilə təsərrüfatlarda

ölmüş və məcburi kəsilmiş 2-3 aylıq quşlardan 162, 4-6 aylıqlardan 233, yaşlılardan 201 baş üzərində yarma müayinələri aparılmışdır.

Laboratoriya şəraitində aparılan koproloji müayinələrdə ümumi yaş qruplarından 870, kal nümunəsi Fülleborn və ardıcıl yuma, 596 baş quş isə Skryabinin tam olmayan yarma üsulundan istifadə edilərək araşdırılmışdır.

Kalda helmintlərin yumurtalarını və yarma müayinəsi zamanı tapılmış helmintlərin növ tərkibini təyin etmək üçün mikroskopdan istifadə edilmişdir [1,2,5].

Alınan nəticələrin müzakirəsi. Şəmkir rayonunun müxtəlif təbii iqliminə uyğun olan üç kəndinin ərazisində aparılmış koproloji müayinələr əsasında müəyyən edilmişdir ki, hind toyuqları arasında *Ascaridia dissimilis*, *Heterakis gallinarum*, *Raillietina tetragona*, *Syngamus trachea*, *Capillaria obsignata* helmintləri mono və qarışıq formada aşkar edilmişdir.

Rayonun aran ərazisində yerləşən Könüllü kəndinin ailə quşçuluq təsərrüfatlarında bəslənən 2-3 aylıq hind toyuqlarından 97, 4-6 aylıqlardan 110, yaşlı quşlardan isə 82, dağ ətəyi ərazidə olan Yenikənd kəndində 2-3 aylıqlardan 115, 4-6 aylıqlardan 104, yaşlılardan 95 ədəd, dağlıq ərazilərdə olan Çənlibel kəndində isə 2-3 aylıqlardan 83, 4-6 aylıqlardan 106, yaşlı quşlardan isə 78 ədəd kal nümunələri götürülərək helmintoovoskopik müayinələrdən keçirilmişdir. Alınan nəticələr cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəldən göründüyü kimi aran ərazidə yerləşən Könüllü kəndində 2-3 aylıq hind toyuqlarından götürülmüş kal nümunələrinin helmintoovoskopik müayinələrində askaridiaz invaziyasının ekstensivliyi (İE) 29,8%, heterakidoz İE 25,7%, rayetinozla 15,4%, 4-6 aylıqlarda askaridiaz İE 23,6%, heterakidoz İE

Hind toyuqlarının helmintlərlə yoluxmasının yaş dinamikası
(koproloji müayinə)

Yaş qrupları (ay)	Müayinə edilən kal nümunələri (ədəd)	Yoluxmuşdur									
		<i>A.dissimilis</i>		<i>H.gallinarum</i>		<i>S.trachea</i>		<i>C.obsignata</i>		<i>R.tetragona</i>	
		Yoluxmuş quşların sayı (baş)	%-lə	Yoluxmuş quşların sayı (baş)	%-lə	Yoluxmuş quşların sayı (baş)	%-lə	Yoluxmuş quşların sayı (baş)	%-lə	Yoluxmuş quşların sayı (baş)	%-lə
Könüllü kəndi											
2-3 ay	97	29	29,8	25	25,7	-	-	-	-	15	15,4
4-6 ay	110	26	23,6	24	21,8	-	-	-	-	18	16,3
yaşlılar	82	15	18,3	17	20,7	-	-	-	-	10	12,2
Cəmi	289	70	24,2	66	22,8	-	-	-	-	43	14,8
Yenikənd kəndi											
2-3 ay	115	36	31,3	32	30,7	16	13,2	-	-	15	20,8
4-6 ay	104	29	27,8	34	32,6	11	10,5	11	12,5	18	17,0
yaşlılar	95	22	23,1	20	21,1	9	9,4	8	8,4	15	15,7
Cəmi	314	87	27,7	86	27,3	36	11,4	19	6,1	57	18,1
Çənlibel kəndi											
2-3 ay	83	23	27,7	19	22,8	9	10,8	-	-	13	14,4
4-6 ay	106	25	23,5	21	19,8	10	9,4	-	-	16	15,1
yaşlılar	78	14	17,9	13	16,6	7	8,9	6	7,7	11	14,1
Cəmi	267	62	23,2	53	19,8	26	9,7	6	2,5	40	14,9

21,8%, rayetinoz İE 16,3%, yaşlılarda askaridioz İE 18,3%, heterakidoz İE 20,7%, rayetinoz İE 12,2% olmuşdur. Aparılan müayinələrdə 2-3 aylıq quşlar askaridioz və heterakidozla, 4-6 aylıqlar isə rayetinozla daha yüksək yoluxmuşdur. Müayinələrdə sinqamoz və kapillyarioz aşkar edilməmişdir.

Dağətəyi ərazidə yerləşən Yenikənd kəndi üzrə aparılmış müayinələrdə 2-3 aylıq hind toyuqları askaridioz İE 31,3%, heterakidoz İE 30,7%, sinqamoz İE 13,9% və rayetinozla İE 20,2% yoluxma aşkar edilsə də kapillyarioza rast gəlinmədi. 4-6 aylıqlarda askaridioz İE 27,8%, heterakidoz İE 32,6%, sinqamoz İE 10,5%, kapillyarioz 10,5%, rayetinoz İE 17,0%, yaşlılarda askaridioz İE 23,1%, heterakidoz İE 21,1%, sinqamoz İE 9,4%, kapillyarioz 8,4%, rayetinoz İE 15,7% olsa da yüksək yoluxma 2-4 aylıqlarda askaridioz, sinqamoz, 4-6 aylıqlarda isə heterakidoz və kapillyariozun olduğu müəyyən edilməmişdir.

Dağlıq ərazidə olan Çənlibel kəndində hind toyuqlarından götürülmüş kal nümunələrinin müayinəsində 2-3 aylıq quşlarda askaridioz İE 27,7%, heterakidoz İE 22,8%, sinqamoz İE 10,8%, rayetinoz İE 14,4%, 4-6 aylıqlarda askaridioz İE 23,5%, heterakidoz İE 19,8%, sinqamoz İE 9,4%, rayetinoz İE 15,1%, yaşlılarda askaridioz İE 17,9%, heterakidoz İE 16,6%, sinqamoz İE 8,9%, kapillyarioz İE 7,7%, rayetinoz İE 14,1%, yoluxma aşkar edilmişdir. Helmintozlarla yüksək yoluxma 2-3 aylıqlarda askaridioz, heterakidoz, 4-6 aylıqlarda sinqamoz və rayetinoz olsa da, ancaq yaşlı quşlarda kapillyarioz aşkar edilmişdir.

Koproloji müayinələr apardığımız təsərrüfatlarda aşkar edilmiş helmintlərin intensivliyini araşdırmaq

məqsədi ilə ölmüş və kəsilmiş hind toyuqları üzərində Skryabinin natamam yarma üsulu ilə müayinələr aparıldı. Belə ki, Könüllü kəndində 2-3 aylıq quşlardan 45, 4-6 aylıqlardan 78, yaşlılardan 69, Yenikənd kəndində 2-3 aylıqlardan 56, 4-6 aylıqlardan 81, yaşlılardan 73, Çənlibel kəndində 2-3 aylıqlardan 61, 4-6 aylıqlardan 74, yaşlılardan 59, baş quş üzərində yarma müayinəsi aparıldı.

Alınan nəticələr 2-ci cədvəldə verilmişdir.

Hind toyuqları üzərində aparılmış yarma müayinələrində Könüllü kəndinin təsərrüfatlarında 2-3 aylıqlarda *A.dissimilis* İE 26,6%, İİ 2-12, *H.gallinarum* İE 22,2%, İİ 3-11, *R.tetragona* İE 13,3%, İİ 1-3, 4-6 aylıqlarda askaridioz İE 21,8%, İİ 3-14, heterakidoz İE 19,2%, İİ 2-23, rayetinoz İE 14,1%, İİ 1-5, yaşlılarda askaridioz İE 17,3%, İİ 2-10, heterakidoz İE 18,8%, İİ 1-14, rayetinoz İE 10,1%, İİ 1-4, 4-6 aylıqlarda askaridioz İE 25,9%, İİ 2-15, heterakidoz İE 30,8%, İİ 3-16,

sinqamoz İE 9,8%, İİ 2-6, kapillyarioz İE 11,1%, İİ 2-5, rayetinoz İE 16,0%, İİ 2-7, yaşlılarda askaridioz İE 20,5%, İİ 2-12, heterakidoz İE 19,1%, İİ 1-10, sinqamoz İE 8,2%, İİ 1-4, kapillyarioz İE 6,8%, İİ 2-3, rayetinoz İE 13,6%, İİ 2-5 nüsxə helmint olsa da sinqamoz və kapillyariozla yoluxma hər hansı bir yaş qrupunda müəyyən edilmişdir.

Yenikənd kəndində ailə quşçuluq təsərrüfatlarında aparılan yarma müayinələrinə əsasən 2-3 aylıq hind toyuqlarında askaridioz İE 28,5%, İİ 1-11, heterakidoz İE 30,3%, İİ 2-14, sinqamoz İE 12,5%, İİ 1-5, rayetinoz İE 17,8%, İİ 1-4 nüsxə helmint olmuş və kapillyariolər aşkar edilməmişdir.

Hind toyuqlarının helmintlərlə yoluxmasının intensivliyi
(yarma müayinəsi)

Yaş qrupları (ay)	Yarlımış quşların sayı (ədəd)	Yoluxmuşdur														
		<i>A.dissimilis</i>			<i>H.gallinarum</i>			<i>S.trachea</i>			<i>C.obsignata</i>			<i>R.tetragona</i>		
		Yoluxmuş quşların sayı (baş)	%-lə	İi	Yoluxmuş quşların sayı (baş)	%-lə	İi	Yoluxmuş quşların sayı (baş)	%-lə	İi	Yoluxmuş quşların sayı (baş)	%-lə	İi	Yoluxmuş quşların sayı (baş)	%-lə	İi
Könüllü kəndi																
2-3 ay	45	12	26,6	2-125	10	22,2	3-11	-	-	-	-	-	-	6	13,3	1-3
4-6 ay	78	17	21,8	3-14	15	19,2	2-23	-	-	-	-	-	-	11	14,1	1-5
yaşlılar	69	12	17,3	2-10	13	18,8	1-14	-	-	-	-	-	-	7	10,1	1-4
Cəmi	192	41	21,3	2-14	38	19,9	1-23	-	-	-	-	-	-	24	12,5	1-5
Yenikənd kəndi																
2-3 ay	56	16	28,5	1-115	17	30,3	2-14	7	12,5	1-5	-	-	-	10	17,8	1-4
4-6 ay	81	21	25,9	2-15	25	30,8	3-16	8	9,8	2-6	9	11,1	2-5	13	16,0	2-7
yaşlılar	73	15	20,5	2-12	14	19,1	1-10	6	8,2	1-4	5	6,8	2-3	10	13,0	2-5
Cəmi	210	52	24,7	1-15	56	26,7	1-16	21	10,0	1-6	14	6,6	2-5	33	15,7	1-7
Çənlibel kəndi																
2-3 ay	61	15	24,5	1-95	12	19,6	1-10	6	9,8	1-4	-	-	-	8	13,1	1-2
4-6 ay	74	17	22,9	2-13	14	18,9	2-12	6	8,1	2-5	-	-	-	11	14,8	2-3
yaşlılar	59	10	16,9	1-7	9	15,2	1-7	4	6,7	1-3	4	6,7	2-6	7	11,8	1-3
Cəmi	194	42	21,6	1-13	35	18,0	1-12	16	8,2	1-5	4	2,2	2-6	26	13,4	1-3

Rayonun dağlıq ərazisində, Çənlibel kəndinin ailə quşçuluq təsərrüfatı üzrə bu göstəricilər belə olmuşdur: 2-3 aylıqlarda askaridioz İE 24,5%, İİ 1-9, heterakidoz İE 19,6%, İİ 1-10, sinqamoz İE 9,8%, İİ 1-4, rayetinoz İE 13,1%, İİ 1-2, 4-6 aylıqlarda askaridioz İE 22,9%, İİ 2-13, heterakioz İE 18,9%, İİ 2-12, sinqamoz İE 8,1%, İİ 2-5, rayetinoz İE 14,8%, İİ 2-3 nüsxə helmint olsada hər iki yaş qrupunda kapillyari invaziyası qeydə alınmamışdır. Yaşlı qrupda isə askaridioz İE 16,9%, İİ 1-7, heterakidoz İE 15,2%, İİ 1-7, sinqamoz İE 6,7%, İİ 1-3, kapillyarioz İE 6,7%, İİ 2-6, rayetinoz İE 11,8%, İİ 1-3 nüsxə helmint olduğu müəyyənləşdirilmişdir.

Ümumiyyətlə rayonun müxtəlif təbii iqlim əraziləri üzrə aparılmış koproloji və yarma müayinələrinin nəticələrini təhlil edərkən belə qənaətə gəlmək olar ki, Könüllü kəndində hind toyuqları arasında *S.trachea* və *C.obsignata*;

Yenikənd kəndində 2-3 aylıqlar arasında *C.obsignata*; Çənlibel kəndində isə 2-3 və 4-6 aylıqlar arasında *C.obsignata* rast gəlinmədi. Hind toyuqları arasında *A.dissimilis*, *H.gallinarum*, *R.tetragona* invaziyaları daha geniş yayılsa da invaziyalarla yoluxma hər iki müayinələrə əsasən 2-3 aylıqlarda invaziyaların intensivliyi isə hər üç zonada 4-6 aylıqlar arasında daha yüksək olmuşdur. Aran, dağətəyi və dağlıq ərazilərdə aparılmış müvafiq müayinələrin nəticələrinin təhlilinə əsasən, dağətəyi ərazidə yerləşən Yenikənd kəndində bütün yaş qrupları üzrə invaziyaların ekstensivliyi və intensivliyi yüksək olmuşdur. Buna da səbəb bu ərazidə helmint yumurtalarının xarici mühitə düşdükdən sonra inkişaf edərək və yenidən quşları yoluxdurması üçün torpaqda müvafiq nəmlik və temperaturun olmasıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Vahidova S.M., Şirinov H.M., Səmədov H.A. Azərbaycanda ev quşlarının əsas helmintozları. Bakı, 1982, 74 s. 2. Hacıyev Y.H., Bilalov R.M. Hind toyuqlarının helmintozları ilə mübarizəyə dair tövsiyələr. Bakı, 1982, 18 s. 3. Агаева З.Т. Смешанные инвазии гусей в Азербайджане // Ветеринарная медицина. Вестник Сумского национального аграрного университета, Суми, 2014, 1(34), с.170-172. 4. Вайрамов С.Ю. Динамика зараженности домашних птиц цестодами и нематодами // Аграрная наука, Москва, 2016, №3, с. 28-31. 5. Билалов Р.М. К распространению аскаридоза и гетеракидоза индеек в Азербайджане В. : «Исследования по гельминтологии в Азербайджане» Баку, 1977, с.15-17. 6. Куликова В.Н., Кудрявцев Ф.С., Илюшкин Ю.П. Болезни индеек. Ленинград «Колос», 1979, с.108-118

Г.Р.Насибова

В статье излагаются результаты исследований по зараженности индеек гельминтозами в частных птицеводческих хозяйствах различных природно-климатических зон Шамкирского района. В предгорной и горной зонах региона установлена зараженность индеек возбудителями *Ascaridia dissimilis*, *Heterakis gallinarum*, *Singamus trachea*, *Capillaryia obsignata* и *Rayetina tetragona*.

В посёлке Еникенд предгорной зоны выявлена наивысшая зараженность индеек аскаридозом с ЭИ 27,4%, ИИ 1-15 экз. гетеракидозом с ЭИ 28,1, ИИ 1-16 экз., сингамозом с ЭИ 11,3%, ИИ 1-6 экз., капилляриозом с ЭИ 6,6%, ИИ 2-5 экз. и райетинозом с ЭИ 17,8% и ИИ 1-7 экз. гельминтов.

Ключевые слова: частное хозяйство, индейка, инвазия, зараженность, исследование, экстенсивность, интенсивность.

Age dynamics of helminthiasis of turkey in the territory of Shamkir region

G.R.Nasibova

The article describes research on the infection of turkey with helminth infections, which are stored at individual poultry farms in the Shamkir region in various climatic zones. Were found the extensiveness and intensity of infections of turkey with *Ascaridia dissimilis*, *Heterakis gallinarum*, *Singamus trachea*, *Capillaryia obsignata*, *Rayetina tetragona* in the lowland, foothill and mountain areal of the region. Studies have shown that in areas with a high level of infection in three natural climatic zones in turkey in the vilage of Yenikand it was found ascaridiosis IE 27,4%, II 1-15, heterakis IE 28,1%, II 1-16, syngamus I

Key words: individual farm, turkey, invasion, infection, expertise, vastness, intensity